

Fact sheet 5: Vrijheidsbeperkingen bij thuiswonende mensen met een verstandelijke beperking

Anneke Francke (NIVEL)

Vrijheidsbeperking bij thuiswonende mensen met een verstandelijke beperking is een actueel beleidsthema. Qua onderzoek is het echter een bijna onontgonnen terrein. Het schaarse onderzoek wijst in de richting dat als er bij deze groep cliënten vrijheidsbeperking wordt toegepast, het meestal gaat om plaatsing van bedrekken of kalmerende medicatie. Fixatie door onrustbanden of deur op slot lijkt weinig voor te komen.

Achtergronden

Deze fact sheet gaat in op de volgende onderzoeksvraag van VWS:

Wat is er op basis van bestaande onderzoeks- en registratiegegevens bekend over:

- * het aantal thuiswonende mensen met een verstandelijke beperking waarbij vrijheidsbeperkingen door middel van bedrekken, fixatie door onrustband, (voor- of kamer)deur op slot doen en kalmerende medicatie worden toegepast?
- * wie die vrijheidsbeperkingen toepast (de familie of bepaalde zorgverleners)?
- * hoe toezicht wordt gehouden in het geval zorgverleners die vrijheidsbeperkingen toepassen
- * of zorgverleners vinden dat hun vorm van toezicht valt onder de noemer ‘24-uurstoezicht’?’

Vrijheidsbeperkingen zijn in dit verband “middelen of maatregelen die in de zorgverlening toegepast worden, met als doel of als effect het beperken van de vrijheid” (Arends en Dursun, 20-04). Op verzoek van VWS richten we ons daarbij vooral op de vier vormen van vrijheidsbeperking uit de voornoemde onderzoeksvraag, omdat dit vrijheidsbeperkingen zouden zijn die vooral in de thuissituatie (kunnen) voorkomen.

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is systematisch gezocht naar onderzoeks- en registratiegegevens op de websites van IGZ, PRISMANT, RIVM, RVZ, TRIMBOSINSTITUUT, VGN, VWS en SCP, evenals in de geautomatiseerde bibliotheekcatalogi van het NIVEL en NIZW geraadpleegd. Tevens zijn vrije internet searches met GOOGLE verricht met relevante trefwoorden (bijvoorbeeld verstandelijke handicap in combinatie met vrijheidsbeperking).

Aantal thuiswonenden met vrijheidsbeperkingen

Het is niet bekend bij hoeveel van de ongeveer 58.000⁴ thuiswonende mensen met een verstandelijke beperking vrijheidsbeperkingen in de vorm van plaatsen van bedrekken, fixatie door onrustband en (voor- of kamer)deur op slot doen worden toegepast. Dit hangt samen met het feit dat er in Nederland geen centrale registraties bestaan van dergelijke vrijheidsbeperkingen bij cliënten thuis (Arends en Dursun, 2004). Wel zijn er cijfers over

⁴ Dit aantal thuiswonenden is gebaseerd op het prevalentie-onderzoek van Van Schrojenstein Lantman-de Valk e.a. (2002), zie fact sheet 4.

hoeveel mensen met een verstandelijke beperking kalmerende medicatie (psycholeptica) voorgeschreven krijgen. De volgende sheet (nummer 6) zal onder meer laten zien dat bij ruim een vijfde van de thuiswonende mensen die in 2001 hun huisarts consulteerden in verband met hun verstandelijke beperking psycholeptica zijn voorgeschreven.

Toepassing

Er zijn geen gegevens over toepassing van vrijheidsbeperkingen door mantelzorgers. Wel is uit het recente onderzoek van Arends en Dursun (2004) bekend dat 71,3% van de huisartsen, 76,7% van de thuiszorgmedewerkers van niet-commerciële en 70% van de commerciële thuiszorginstellingen die met mensen met een verstandelijke beperking werken, direct of indirect (via toepassing door andere zorgverleners) te maken hebben met vrijheidsbeperkingen thuis.

Wat de voornoemde percentages bij huisartsen en thuiszorgmedewerkers moeilijk te interpreteren maakt, is dat bij de betreffende vraag aan die zorgverleners door de onderzoekers niet precies vermeld was om welke vrijheidsbeperkingen het ging en bij die vraag ook geen onderscheid gemaakt is tussen thuiswonende verstandelijk gehandicapten en overige cliënten die zij in zorg kunnen hebben (dit laatste kritiekpunt verklaart waarom dezelfde percentages gelden in fact sheet 2, over thuiswonende mensen met dementie). Hoe die percentages er uit zien voor zorgverleners die zorg thuis leveren *vanuit* (en niet alleen binnen) een gezinsvervangend tehuis maakt het onderzoek van Arends en Dursun ook niet duidelijk. Wel besteedt men aandacht aan percentages van medewerkers van Sociaal Pedagogische Diensten voor wat betreft betrokkenheid bij vrijheidsbeperkingen, maar gezien het feit dat de huidige gereorganiseerde SPD-en geen geïndiceerde zorg meer leveren, zijn deze cijfers niet meer actueel.

De volgende tabel (5.1) geeft op basis van de studie van Arends en Dursun (2004) wel een indicatie van hoeveel thuiszorgmedewerkers en huisartsen die verstandelijk gehandicapten begeleiden, bij deze doelgroep direct of indirect, wanneer andere zorgverleners vrijheidsbeperkingen toepassen, met de vier soorten vrijheidsbeperkingen uit onze onderzoeksvraag te maken hebben (andere veel voorkomende vrijheidsbeperkingen zoals lichte fixatie door diepe stoel of door stoelblad worden in de tabel niet genoemd). Onduidelijk blijft welk type thuiszorgmedewerker, bijvoorbeeld een verpleegkundige, verzorgende of helpende, te maken heeft met die vrijheidsbeperkingen en in hoeverre men die zelf dan wel de familie toepast. Arends en Dursun gaan ook niet in op hoe die percentages liggen bij medewerkers van categorale voorzieningen zoals GVT's die soms ook zorg aan thuiswonenden bieden.

Tabel 5.1 Percentage zorgaanbieders van mensen met een verstandelijk beperking, dat in 2002 met vrijheidsbeperkingen* bij verstandelijk gehandicapten d.m.v. bedekken, zware fixatie, deur op slot, kalmerende medicatie direct of indirect te maken had (gebaseerd op Arends en Dursun, 2004)

	Thuiszorginstellingen (n=14)*	Huisartsen (n=29)*
Bedekken	29%	10%
Fixatie door onrustbanden	7%	7%
Deur op slot	0%	7%
Kalmerende medicatie	7%	17%

* toegepast in het kader van een overeenkomst met de cliënt of diens vertegenwoordiger.

Toezicht

Er zijn geen bestaande gegevens gevonden over het onderwerp “toezicht” bij vrijheidsbeperkingen bij thuiswonende verstandelijk gehandicapten. Wel loopt er eind 2004/begin 2005 een schriftelijke peiling onder het representatieve landelijke Panel Verpleegkundigen en Verzorgenden (een samenwerkingsproject van NIVEL/LEVV/AVVV), waarin onder andere verpleegkundigen en verzorgenden werkzaam in de thuiszorg ondervraagd worden over diverse vrijheidsbeperkingen in relatie tot hoe zij daarbij toezicht houden. De uitkomsten van die peiling worden medio 2005 openbaar.

Tot slot

Om met meer stelligheid uitspraken te kunnen doen over het de prevalentie van vrijheidsbeperkingen bij de thuiswonende mensen met een verstandelijke beperking zou het goed zijn dat er in de toekomst informatie over vrijheidsbeperkingen wordt verzameld op “cliënt- of mantelzorgerniveau” in plaats van indirect via de professionele zorgaanbieders. Daarbij is het goed om niet alleen te kijken naar thuiswonende cliënten/mantelzorgers die zorg ontvangen van thuiszorgmedewerkers, maar ook naar thuiswonenden die zorg thuis ontvangen vanuit gezinsvervangende tehuizen of andere intra- of semimurale voorzieningen.

Referenties

- Arends L.A.P., Dursun R. Beperkt door zorg: toepassingen van vrijheidsbeperkingen bij psychiatrische patiënten en verstandelijk gehandicapten op plaatsen waar de Wet Bopz niet van toepassing is. Rotterdam: Instituut Beleid en Management Gezondheidszorg Erasmus Medisch Centrum/Erasmus universiteit Rotterdam
- Schrojenstein Lantman-de Valk H.M.J. van, Van Heurn-Nijsten E.W.A., Wullink M., Zinzen-Turkenburg B.A.M. Prevalentieonderzoek mensen met een verstandelijke beperking. Maastricht: Extra/Capaciteitsgroep Huisartsgeneeskunde Universiteit Maastricht, 2002
- Windt W van der, Calsbeek, H., Talma, H., Hingstman, L. Feiten over verpleegkundige en verzorgende beroepen in Nederland 2003. Maarssen/Utrecht: Elsevier Gezondheidszorg/LEVV, 2004